

Social Cohesion and Development

Vol 4, No 1 (2009)

Labor Migration and Social Welfare

The influence of legal stay on the social integration of immigrants in Greece

Δέσποινα Παπαδοπούλου

doi: [10.12681/scad.8905](https://doi.org/10.12681/scad.8905)

Copyright © 2016, Δέσποινα Παπαδοπούλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Παπαδοπούλου Δ. (2016). The influence of legal stay on the social integration of immigrants in Greece. *Social Cohesion and Development*, 4(1), 45–62. <https://doi.org/10.12681/scad.8905>

Η επίδραση της νόμιμης διαμονής στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα

Δέσποινα Παπαδοπούλου, Πάντειο Πανεπιστήμιο

The influence of legal stay on the social integration of immigrants in Greece

Despina Papadopoulou, Panteion University

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο πραγματεύεται τη σημασία της νόμιμης παραμονής του μετανάστη στη συμμετοχή του στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και στη συνολική κοινωνική του ενσωμάτωση. Η ανάλυση στηρίζεται σε αποτελέσματα πρωτογενούς έρευνας που έχει διεξαχθεί σε τρεις πόλεις της Ελλάδας, την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα, στο πλαίσιο ερευνητικού προγράμματος που αξιολογεί τη μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα σε εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση και υλοποιήθηκε το 2006 και 2007. Το παρόν κείμενο εστιάζει στον τελικό ρόλο της νομιμοποίησης στις διαδικασίες ένταξης στην αγορά εργασίας και ενσωμάτωσης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι το κριτήριο του τίτλου διαμονής ή μη τίτλου επηρεάζει καθολικά την οικογενειακή συνένωση και λιγότερο το καθεστώς απασχόλησης. Επηρεάζει δηλ. την ύπαρξη και τη συντήρηση της οικογένειας, τις επιδόσεις των παιδιών στο σχολείο, όμως δεν βοηθάει στην αλλαγή επαγγέλματος ούτε διευκολύνει την εξεύρεση καλύτερης θέσης στην αγορά εργασίας. Εν τέλει επηρεάζει την κοινωνική ενσωμάτωση αλλά μακροπρόθεσμα.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Νόμιμη και μη νόμιμη, κοινωνική ένταξη, κοινωνική ενσωμάτωση, αγορά εργασίας, οικογενειακή συνένωση

ABSTRACT

This article examines how legal immigrants integrate in the Greek labor market. The analysis is based on the results of an empirical research which was carried out in three Greek cities, namely, Athens, Saloniki and Ioannina, in 2006 and 2007. The research took place in the framework of a research programme evaluating the migrant policy in Greece as an implementation of the European Strategy for Employment. This article focuses on the ultimate role of legitimization in the processes of the immigrants' entrance in the labour market and their integration in Greek society. The findings show that stay permits plays little influence or no influence on the work and employment integration, but a strong influence on the family re-unification. That is, the title of stay influences family existence and maintenance, as well as child achievement at school, but it does not help at changing the occupational status or finding a better job in the labor market. In the end, the title of stay affects social integration in the long run.

KEYWORDS: Legal migration, social insertion, social integration, labor market, family re-unification

1. Εισαγωγή: Το πρόβλημα και οι συνιστώσες του

Στο παρόν άρθρο διερευνάται η σημασία της νόμιμης παραμονής του μετανάστη στη συμμετοχή του στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και στη συνολική κοινωνική του ενσωμάτωση. Το κείμενο στηρίζεται σε αποτελέσματα πρωτογενούς έρευνας που έχει διεξαχθεί σε τρεις πόλεις της Ελλάδας, την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα, στο πλαίσιο ερευνητικού προγράμματος που αξιολογεί τη μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα σε εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση¹ και υλοποιήθηκε το 2006 και 2007. Το παρόν κείμενο εστιάζει στον τελικό ρόλο της νομιμοποίησης στις διαδικασίες ένταξης στην αγορά εργασίας και ενσωμάτωσης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Η επιστημονική ευθύνη της έρευνας, ως προς το κομμάτι της μεταναστευτικής πολιτικής, ανήκει στη συγγραφέα².

Κεντρική υπόθεση εργασίας της έρευνας και της ανάλυσης που προτείνουμε στο παρόν κείμενο είναι ότι η νομιμοποίηση θα μπορούσε να αποτελέσει για το μετανάστη ένα βασικό μηχανισμό ένταξης του στην αγορά εργασίας και στη συνέχεια ενσωμάτωσης του στην ελληνική κοινωνία, όμως εξακολουθεί να αποτελεί ένα δύσκολο και πολύπλοκο στόχο για ένα μεγάλο μέρος της μεταναστευτικής κοινότητας. Πολλές φορές μάλιστα η νομιμοποίηση καταλήγει να λειτουργεί αρνητικά στην εύρεση εργασίας αφού θέτει τον μετανάστη σε μία περισσότερο ανταγωνιστική θέση σε σχέση με τον Έλληνα γιατί αίρεται η τυπική βάση της ανισότητας που πηγάζει από την έλλειψη τίτλου παραμονής στη χώρα. Η έρευνα φωτίζει εκείνες τις παραμέτρους της ένταξης και της ενσωμάτωσης που φαίνεται να επηρεάζονται άμεσα από τη νομιμοποίηση, όπως είναι η συμμετοχή στην αγορά εργασίας και η οικογενειακή συνένωση.

Τα μεθοδολογικά εργαλεία της έρευνας στηρίχθηκαν σε μία ποιοτική και μία ποσοτική προσέγγιση. Στην ποιοτική προσέγγιση πραγματοποιήθηκαν 10 συνεντεύξεις σε ανθρώπους κλειδιά για τη μετανάστευση και σε πολιτικούς διαμορφωτές της μεταναστευτικής πολιτικής (αρχηγούς κομμάτων, βουλευτές, κ.λπ.)³. Η ποσοτική προσέγγιση στηρίχθηκε στη συμπλήρωση 117 ερωτηματολογίων⁴ με τυχαίο δείγμα μεταναστών σε τρεις πόλεις της Ελλάδας Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Γιάννενα. Από τα 117 ερωτηματολόγια, τα 62 συμπληρώθηκαν στην Αθήνα, τα 41 στη Θεσσαλονίκη και τα 14 στα Γιάννενα. Από αυτούς οι 56,3% διέθεταν τίτλο παραμονής ενώ οι υπόλοιποι 43,8% δεν διέθεταν κανένα επίσημο έγγραφο.

Η άρθρο περιλαμβάνει δύο βασικά κεφάλαια, την παρούσα εισαγωγή και τα συμπεράσματα. Το πρώτο κεφάλαιο αποσαφηνίζει θεωρητικά τη σημασία της νόμιμης παραμονής του μετανάστη στην ένταξη του στην αγορά εργασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται τα αποτελέσματα της ποσοτικής προσέγγισης όπου παρουσιάζονται τα θέματα που έχουν καταγραφεί από την έρευνα. Η έμφαση δίνεται στις διαφορές που προκύπτουν ανάμεσα στους νομιμοποιημένους και μη μετανάστες, ως προς τις επιπτώσεις που υπάρχουν πάνω στους σημαντικότερους τομείς της ζωής τους και κυρίως στην απασχόληση και την οικογενειακή συνένωση. Τέλος, όλη αυτή η προβληματική τίθεται στην υπηρεσία μιας διαδικασίας συνολικής ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία όπου επικεντρώνουν τα συμπεράσματα.

2. Εννοιολογικές αποσαφηνίσεις: Η σημασία της νόμιμης παραμονής του μετανάστη στην ένταξη του στην αγορά εργασίας και την ενσωμάτωσή του στην κοινωνία

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι η νομιμοποίηση αποτελεί το βασικό μηχανισμό ένταξης για τους μετανάστες για όλες τις χώρες της υφηλίου. Η ιδιότητα του μη νόμιμου μετανάστη αποτελεί το

Βασικό τυπικό παράγοντα άσκησης και αναπαραγωγής πάσης φύσεως ανισότητας, ακόμη και στις περιπτώσεις όπου το έδαφος για την ανάπτυξη ανισοτήτων δεν είναι πρόσφορο.

Η χώρα μας έχει καταγραφεί ως μία από τις δυσκολότερες περιπτώσεις πολιτικής νομιμοποίησης, γεγονός που χαρακτηρίζει τις απροετοίμαστες για υποδοχή μεταναστών κοινωνίες⁵. Οι τέσσερις βασικές νομοθετικές απόπειρες⁶ στην Ελλάδα χαρακτηρίστηκαν από ημιτελή στοιχεία, σοβαρές αντιφάσεις και στην πράξη αναποτελεσματικές, καθώς εκ του αποτελέσματος άφησαν εκτός της διαδικασίας ένα πολύ σημαντικό μέρος του μεταναστευτικού χωρίς τίτλο πληθυσμού⁷. Αυτή η διαπίστωση μας οδηγεί σ' ένα μέρος της πραγματικότητας για τους μετανάστες, γιατί ένα άλλο σημαντικό μέρος έχει νομιμοποιηθεί.

Γιατί όμως η νομιμοποίηση αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη μόνιμη εγκατάσταση του μετανάστη; Είναι όντως τόσο σημαντική όσο παρουσιάζεται ή αποτελεί έναν ακόμη μηχανισμό ελέγχου που προωθεί το επίσημο κράτος; Είναι πραγματική πηγή ανισότητας η έλλειψη νομιμοποίησης ή προκαλεί εμπόδια στην ομαλή ένταξη; Όταν μάλιστα οι στατιστικές πηγές δείχνουν ότι ο μετανάστης στην Ελλάδα απασχολείται σε κλάδους από τους οποίους ο Έλληνας έχει αποχωρήσει εδώ και χρόνια, μήπως η νομιμοποίηση του αποτελεί έναν ακόμη παράγοντα κοινωνικών συγκρούσεων, αφού θέτει αυτόματα τον μετανάστη σε ανταγωνιστική θέση σε σχέση με τον Έλληνα; Η έλλειψη τίτλου διαμονής προκαλεί αυτόματα και κοινωνική περιθωριοποίηση;

Οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα δεν είναι δεδομένες. Σε χώρες όπως η Γαλλία, όπου ένα μεγάλο μέρος του μεταναστευτικού πληθυσμού και των απογόνων του έχουν τη γαλλική ιθαγένεια ή εάν δεν την έχουν είναι νομιμοποιημένοι, το θέμα της τυπικής ισότητας είναι κοινωνικά απαξιωμένο. Οι πραγματικές διακρίσεις υπακούουν σε άλλους κοινωνικούς κανόνες που επικεντρώνουν στο όνομα, την καταγωγή, το θρήσκευμα και το χρώμα του δέρματος. Κι αυτό γιατί οι κοινωνικοί κανόνες, υπακούοντας σε μία ιστορική πραγματικότητα και μία αποικιοκρατική παράδοση προσάρμοσαν το περιεχόμενό τους σε αυτήν. Όμως για μία χώρα σαν την Ελλάδα, που το 60% των μεταναστών της είναι αλβανικής ιθαγένειας, και το υπόλοιπο 10% πληθυσμοί της Ανατολικής Ευρώπης, δηλαδή πληθυσμοί σχετικής πολιτισμικής συγγένειας και γεωγραφικής εγγύτητας, είναι αναμενόμενο το παιχνίδι των διακρίσεων να παίζεται λιγότερο σε εξωτερικά μορφολογικά χαρακτηριστικά και περισσότερο σε πιο τυπικά στοιχεία όπως είναι ο τίτλος νομιμότητας του μετανάστη. Έτσι, φαίνεται ότι μία σοβαρή πηγή άσκησης ανισότητας παραμένει αυτό το τυπικό προσόν. Τα αποτελέσματα που εδώ θα αναλύσουμε επικεντρώνουν στις συνέπειες της ύπαρξης τίτλου νομιμότητας και σε ότι αυτό συνεπάγεται.

Ός προς την υφιστάμενη κατάσταση στην Ελλάδα θα πρέπει να τονίσουμε κατ' αρχήν ότι η εύκολη και αποτελεσματική πρόσβαση των μεταναστών στην αγορά εργασίας αντισταθμίζεται με τη δύσκολη και απαιτητική νομιμοποίηση τους⁸. Από τη μία πλευρά, οι μετανάστες στην Ελλάδα εμφανίζονται με αντιστρόφως ανάλογη ανεργία με αυτή των γηγενών. Είμαστε η μοναδική χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση όπου οι δείκτες ανεργίας των μεταναστών είναι χαμηλότεροι από αυτοί των Ελλήνων. Από την άλλη πλευρά, οι τρεις πρόσφατες νομοθετικές προσπάθειες νομιμοποίησης των μεταναστών που έγιναν, μαζί με τη μερική αναθεώρηση του τελευταίου Νόμου 3536/2007, δεν έδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα γιατί τα κενά και οι αντιφάσεις του νόμου ήταν πάρα πολλές. Η τυπική ενσωμάτωση των οδηγίων επιτεύχθηκε μέσω του τελευταίου Νόμου 3386/2005, όμως, ουσιαστικά, οι δυνατότητες που προβλέπονται στα δύο αυτά κοινοτικά κείμενα παραμένουν ανενεργές, αφού ένα πλέγμα τυπικών και ουσιαστικών προϋποθέσεων δεν επιτρέπουν την υπαγωγή στο ένα ή στο άλλο καθεστώς, παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Επίσης, όπως διαφαίνεται, η Ελλάδα θα κάνει χρήση της δυνατότητας επιβολής προσωρινών περιοριστικών όρων ως προς την αυτόματη πρόσβαση των υπηκόων των δύο νέων χωρών-μελών (Ρουμανία, Βουλγαρία) στην εγχώρια αγορά εργασίας.

Όσο το θέμα των πολιτικών ένταξης των μεταναστών που διαμένουν μόνιμα στην ελληνική κοινωνία δεν φαίνεται να έχει ακόμη επιτευχθεί. Οι μετανάστες τελούν σε πολλές περιπτώσεις υπό ομηρία, αφού οι δυνατότητες πρόσβασης τους σε επίσημο καθεστώς διαμονής και εργασίας, αλλά και με μια προγραμματισμένη δράση με σκοπό ευρύτερα την κοινωνική ένταξή τους, παραμένουν πολύ περιορισμένες. Θα πρέπει να επισημανθεί μια σημαντική πτυχή του θέματος, η οποία έχει να κάνει με την προσβασιμότητα των μεταναστών δεύτερης γενιάς στην αγορά εργασίας. Σήμερα, με την ολοκλήρωση των σπουδών, είτε της δευτεροβάθμιας ή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι μετανάστες δεύτερης γενιάς έχουν τρεις επιλογές: α) να ανανεώσουν την άδεια διαμονής τους ως απασχολούμενοι, όπως ακριβώς οι γονείς, τους, β) να εγκαταλείψουν της ελληνική Επικράτεια ή γ) να παραμείνουν ανεπίσημα στην χώρα. Ενώ γέννιονται, ήδη, μετανάστες τρίτης γενιάς, στην ελληνική μεταναστευτική πολιτική δεν υπάρχει καμία ειδική μέριμνα ή προγραμματισμός για τα ζητήματα που αφορούν στους μετανάστες της δεύτερης. Οι «μετανάστες» αυτοί πολλές φορές γέννιούνται και ενηλικιώνονται στην Ελλάδα, δεν μιλούν άλλη γλώσσα πλην της ελληνικής και δεν διατηρούν παρά ελάχιστους δεσμούς με τις χώρες καταγωγής των γονέων τους. Παρόλα αυτά το καθεστώς διαμονής τους στην Ελλάδα παραμένει επισφαλές και προσωρινό, δημιουργώντας στην πραγματικότητα Έλληνες πολίτες δύο ταχυτήτων. Στο εγγύς μέλλον και στο βαθμό που, για διάφορες αιτίες, η απορρόφηση τους στην αγορά εργασίας δεν αποδειχθεί το ίδιο ευχερές, όπως στην περίπτωση των γονέων τους, η διατήρηση των σημερινών προσκομμάτων σε ό,τι αφορά την προσβασιμότητα τους στην επίσημη απασχόληση, δεν αναμένεται, μόνο, να εντείνει τα φαινόμενα αδήλωτης εργασίας στις τάξεις τους, αλλά να προκαλέσει και σοβαρές κοινωνικές δυσλειτουργίες, όμοιες με αυτές που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες των βορείων χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Απ. Καψάλης, 2007).

Ως προς τη συμμετοχή τους στα επίσημα προγράμματα ένταξης στην αγορά εργασίας του Υπουργείου Απασχόλησης, η παρουσία τους και εδώ δεν είναι ικανοποιητική. Κατ' αρχήν αυτά τα προγράμματα επικεντρώνονται στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, ενώ αφήνει απ' έξω όλο το φάσμα της επαγγελματικής ένταξης των μεταναστών σε ορισμένους κλάδους της δευτερογενούς και πρωτογενούς οικονομίας όπου είναι πολύ σημαντική η παρουσία τους. Επίσης οι όροι για τη συμμετοχή τους στα προγράμματα ελεύθερης επιχειρηματικότητας είναι εξαιρετικά επαχθείς για τους μετανάστες. Εν κατακλείδι, τους κρατάει μεν σε μία θέση συμμετοχής αλλά ημιτελούς ένταξης στην αγορά εργασίας και δεν παίρνει θετικά και ενεργά μέτρα για την ομαλή και ισότιμη ένταξη τους. Παραμένει επιφανειακά στη χαμηλή στατιστική συμμετοχή τους στους δείκτες ανεργίας, αλλά μία βαθύτερη και πιο συνδυασμένη ανάλυση αποδεικνύει την ελλιπή και με διακρίσεις ένταξη και συμμετοχή στην αγορά εργασίας εν γένει.

Όλες οι έρευνες αλλά και η γνώμη των επίσημων φορέων αποδεικνύουν ότι τα επίσημα μέτρα εμφανίζονται ελλιπή και μη αποτελεσματικά⁹. Εάν η αγορά εργασίας, αλλά και η ελληνική κοινωνία διαθέτουν, κάποιους μηχανισμούς εξισορρόπησης του προβλήματος τότε υπάρχουν θετικά αποτελέσματα, όπως αυτά της υψηλής συμμετοχής των μεταναστών στην αγορά εργασίας. Εάν όμως αυτοί οι δύο παράγοντες δεν λειτουργήσουν εξισορροπητικά, τότε οι πολιτικές παρεμβάσεις δεν δείχνουν προς το παρόν να διαθέτουν τη δυναμική επίλυσης αυτών των προβλημάτων. Η έρευνα πεδίου θα πρέπει να αναδείξει σε βάθος τις παραμέτρους εκείνες που εμποδίζουν τους μετανάστες να έχουν πρόσβαση στους μηχανισμούς ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία. Η βασική παράμετρος αυτών των εμποδίων πηγάζει ξεκάθαρα¹⁰ από τις σοβαρές και ανυπέρβλητες δυσκολίες στη διαδικασία νομιμοποίησης των μεταναστών και τις συνέπειές τους. Όμως ακόμη και αυτή η νομιμοποίηση εμφανίζεται εξαιρετικά ανεπαρκής και αμφίβολη για την ένταξή τους στην αγορά εργασίας.

3. Η επίδραση της νόμιμης διαμονής στην ένταξη στην αγορά εργασίας και στις διαδικασίες ενσωμάτωσης των μεταναστών: αποτελέσματα της έρευνας πεδίου

Στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε την ταυτότητα του πληθυσμού που ρωτήθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας και την επίδραση της νομιμοποίησης μέσα από τη σύγκριση των δύο πληθυσμών με τίτλο και χωρίς τίτλο διαμονής σε χώρα.

Η ταυτότητα του πληθυσμού

Η κατανομή του δείγματός μας, μεταξύ των δύο φύλων είναι 61,5% άνδρες και 38,5% γυναίκες. Όσον αφορά στην ηλικία τους οι περισσότεροι ανήκουν στις παραγωγικότερες ηλικιακές ομάδες : το 11,7% είναι 19 – 24 ετών, το 19,8% είναι 25 – 29 ετών, το 18,9% είναι 30 – 34 ετών, το 15,3% είναι 35 – 39 ετών, το 14,4% από 40 – 44 ετών. Οι υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες δεν συγκεντρώνουν αξιόλογα ποσοστά.

Άγαμοι είναι το 33,0% του δείγματός μας, παντρεμένοι με παιδιά το 42,6%, παντρεμένοι χωρίς παιδιά το 12,2% και διαζευγμένοι με παιδιά το 5,2%. Αναφορικά με την κατάσταση του νοικοκυριού, το 70,5% είναι παντρεμένοι με παιδιά που ζουν μαζί τους, σε ποσοστό 11,4% είναι ο σύζυγος με παιδιά σε άλλη χώρα, για το 6,8% τα παιδιά ζουν σε άλλη χώρα, ενώ τέλος το 6,8% του δείγματός μας συμβιώνει με τους γονείς του. Από τους 75 μετανάστες που δήλωσαν ότι έχουν παιδιά, η μεγάλη τους πλειοψηφία έχει μόλις 1 – 2 παιδιά (88,9%). Το 9,5% έχει 3 παιδιά ενώ τέλος το 1,6% έχει 4 παιδιά.

Ιστορικό καταγωγής και εθνικότητας

Το 39,3% γεννήθηκε στην Αλβανία, το 32,5% στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, το 16,2% στις χώρες της Ασίας. Σε μικρότερα ποσοστά ακολουθούν οι χώρες της Αφρικής (9,4%) καθώς και των υπόλοιπων βαλκανικών χωρών και της Τουρκίας (2,6%). Επίσης, το 52,5% μεγάλωσε σε πόλη, το 12,1% σε επαρχία ενώ το 35,3% μεγάλωσε σε χωριό.

Την αλβανική εθνικότητα έχει το 38,5%. Εθνικότητα από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης το 29,9%, εθνικότητα χωρών της Ασίας το 16,2%, εθνικότητα χωρών της Αφρικής το 9,4% και την ελληνική εθνικότητα το 3,4%. Αντίστοιχα Αλβανική ιθαγένεια έχει το 39,3%, ιθαγένεια από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης το 30,8%, από χώρες της Ασίας το 16,2%, από χώρες της Αφρικής το 9,4% και ελληνική ιθαγένεια το 1,7%.

Ιστορικό διαμονής στην Ελλάδα και νομιμοποίηση

Το 6,0% ήρθε στην Ελλάδα πριν από το 1990, το 20,5% από το 1991 – 1995, το 29,9% από το 1996 – 2000 και το 43,6% από το 2001 και έπειτα. Επίσης, το 59,1% μένει συνεχόμενα στην Ελλάδα από τότε που ήρθε για πρώτη φορά. Αυτοί που δεν έμειναν συνεχόμενα στην Ελλάδα έφυγαν κυρίως για διακοπές ή άλλες υποχρεώσεις (40,9%). Επίσης, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων ήρθε κατευθείαν στην Ελλάδα (78,7%). Υπέρ της σταθερής και διαρκούς παρουσίας των μεταναστών στην Ελλάδα συνηγορεί το γεγονός ότι το 86,9% έχουν αλλάξει μόλις μια χώρα διαμονής, το 7,1% δύο χώρες ενώ το 3,0% τρεις χώρες.

Σημαντικά προβλήματα παρατηρούνται ωστόσο στο καθεστώς της παραμονής των μεταναστών στην Ελλάδα. Το 56,3% δηλώνει ότι έχει άδεια διαμονής ενώ το 43,8% δεν διαθέτει κανένα έγγραφο.

Χαρακτηριστικά εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης

Ός προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτηθέντων μεταναστών, το 24,8% διαθέτει απολυτήριο δημοτικού, το 35,9% απολυτήριο λυκείου και το 29,1% πτυχίο ΑΕΙ ή Ανώτατης Τεχνικής Εκπαίδευσης. Στο ερώτημα εάν συμμετείχαν σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης στην Ελλάδα, η συντριπτική πλειοψηφία απαντά αρνητικά (84,7%).

Στη συνέχεια, πάλι η συντριπτική πλειοψηφία απαντά ότι γνωρίζει την ελληνική γλώσσα (92,9%). Συγκεκριμένα ως προς το βαθμό γνώσης της, το 34,6% απαντά ότι τη γνωρίζει καλά, το 30,8% τη γνωρίζει πολύ καλά, το 26,0% μέτρια ενώ το 8,7% τη γνωρίζει σε αρχικό στάδιο. Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε ότι οι μετανάστες που ζουν σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Ιωάννινα αντίστοιχα γνωρίζουν ικανοποιητικά την ελληνική γλώσσα.

Χαρακτηριστικά απασχόλησης

Η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών δηλώνει ότι σε γενικές γραμμές εργάζονται. Στην ερώτηση «την προηγούμενη εβδομάδα εργαστήκατε έστω και μια ώρα ;» το 84,3% των ερωτηθέντων απάντησε ΝΑΙ και το 15,7% απάντησε ΟΧΙ. Ο πληθυσμός που απάντησε ότι δεν εργάστηκε ούτε μια ώρα (18 άτομα) εξηγεί τους λόγους ως εξής : το 33,2% λόγω μικρού διαστήματος παραμονής στην Ελλάδα, το 11,1% λόγω έλλειψης επίσημων εγγράφων καθώς και μη γνώσης της ελληνικής γλώσσας, ενώ σε πολύ μικρότερα ποσοστά δηλώνουν ότι απολύθηκαν, είναι άνεργοι καθώς και δυσκολίες στην ανεύρεση εργασίας. Αυτοί που απάντησαν ότι δεν εργάζονται, στη μεγάλη τους πλειοψηφία (83,3%) δηλώνουν ότι δεν λαμβάνουν επίδομα ανεργίας. Επίσης, η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών 75,0% δηλώνει ότι εργάζεται με πλήρη απασχόληση, ενώ το 25,0% με μερική απασχόληση.

Παράλληλα, στην ερώτηση «ποια μορφή έχει η σχέση εργασίας σας», όταν φυσικά αυτή είναι δηλωμένη, το 26,1% δηλώνει ότι η σχέση εργασίας τους είναι αορίστου χρόνου, το 23,2% απαντά ότι εργάζεται με σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, το 33,3 απαντά ότι αναλαμβάνει να υλοποιήσει συγκεκριμένο έργο (σύμβαση έργου) ενώ το 10,1% εργάζεται με εποχιακή εργασία. Στη συνέχεια, οι ερωτώμενοι μετανάστες δηλώνουν σε ποσοστό 82,5% ότι είναι μισθωτοί, το 13,4% ότι είναι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό.

Όσον αφορά στους ανέργους οι οποίοι βρίσκονται συνεχώς χωρίς απασχόληση, τα ποσοστά κατανέμονται ως εξής : το 57,1% δηλώνει ότι είναι χωρίς απασχόληση έως 3 μήνες, το 42,9% από 2 χρόνια και πάνω. Παρατηρείται ότι ένα σημαντικό ποσοστό των ανέργων μεταναστών δεν μένουν μεγάλο διάστημα χωρίς εργασία. Παράλληλα, πολύ σημαντικό είναι το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων μεταναστών (πάνω από δύο χρόνια). Στο ερώτημα «ποιο είναι το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα συνεχούς επαγγελματικής δραστηριότητας τα τελευταία πέντε χρόνια», το 46% απαντά πάνω από 2 έτη, το 17% απαντά από 1 – 2 έτη, το 17% από 6 – 12 μήνες και το 11% από 3 – 6 μήνες.

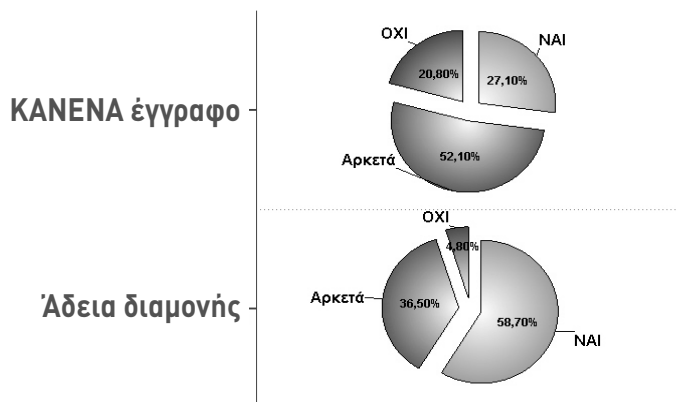
Οι περισσότεροι ερωτώμενοι μετανάστες είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ. Συγκεκριμένα, το 71,6% των ερωτηθέντων απάντησε ότι είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ, το 1,8% στον ΟΓΑ ενώ το 21,1% δηλώνουν ότι είναι ανασφάλιστοι. Το 77,9% των μεταναστών απάντησαν ότι το προηγούμενο διάστημα άσκησαν μια εργασία, ενώ το 22,1% απάντησαν ότι άσκησαν πάνω από μια εργασία. Από αυτούς που απάντησαν ότι άσκησαν πάνω από μια εργασία το αμέσως προηγούμενο διάστημα το 76,5% έκαναν 2 εργασίες, το 11,8% 3 εργασίες και το 11,8% 6 εργασίες.

Παρατηρείται ότι η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Ιωάννινα άσκησε μια μόνο εργασία το αμέσως προηγούμενο διάστημα, γεγονός που μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η εργασία τους, τους παρέχει μια σταθερότητα. Το 65,9% των μεταναστών δηλώνουν ότι ο / η σύζυγός τους εργάζεται στην Ελλάδα και το 34,1% ότι δεν εργάζεται. Επίσης, το 76,9% απαντούν ότι τα παιδιά τους δεν εργάζονται ενώ το 23,1% ότι τα παιδιά τους εργάζονται στην Ελλάδα.

Ο χρόνος παραμονής στη χώρα υποδοχής συγκριτικά στους δύο πληθυσμούς

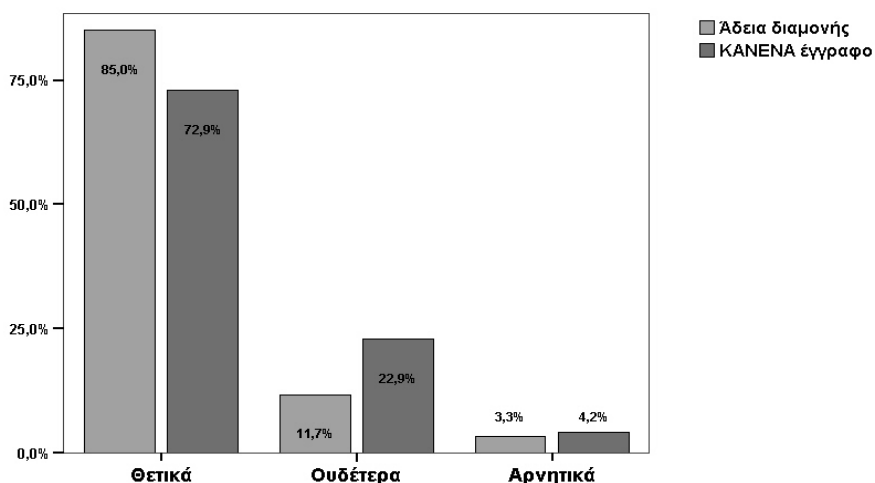
Για τους διαμένοντες επίσημα στη χώρα υποδοχής, το 58,7% φαίνεται ότι έχει προσαρμοστεί στην ελληνική κοινωνία. Αντίθετα, απ' όσους διαμένουν ανεπίσημα στη χώρα, το 27,1% έχει προσαρμοστεί στην ελληνική κοινωνία.

Έχετε προσαρμοστεί στην ελληνική κοινωνία;

Ο χρόνος παραμονής του νόμιμου και μη νόμιμου μετανάστη στην Ελλάδα επηρεάζει θετικά την προσαρμογή του στην ελληνική κοινωνία σε ποσοστό 85,0% και 72,9% αντίστοιχα.

Πώς επηρεάζει ο χρόνος της παραμονής σας στην Ελλάδα την προσαρμογή σας στην ελληνική κοινωνία;

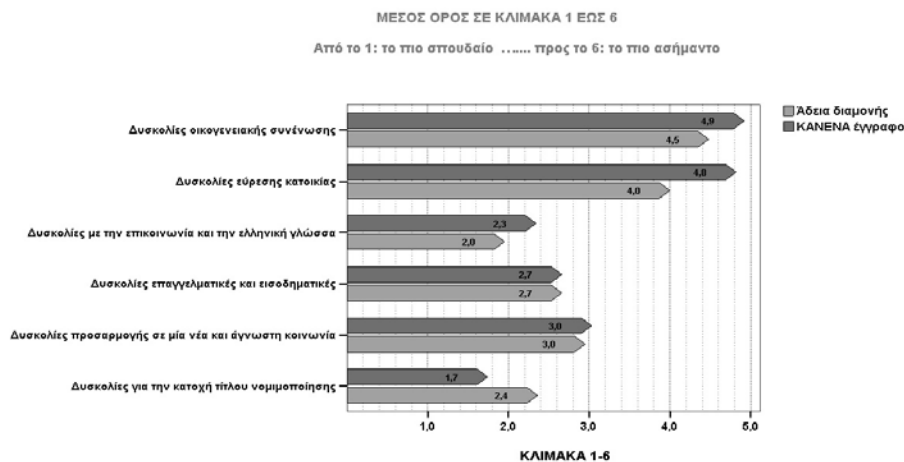

Όσον αφορά τη σπουδαιότητα των δυσκολιών που αντιμετώπισαν οι μετανάστες κατά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα και τις οποίες κλήθηκαν να ιεραρχήσουν, για τους νόμιμους μετανάστες προκύπτει συνολικά ότι αντιμετωπίζει δυσκολίες επικοινωνίας στην ελληνική γλώσσα δηλώνει το 50,9%, ότι αντιμετωπίζει προβλήματα για την κατοχή τίτλου νομιμοποίησης το 46%, ότι αντιμετωπίζει προβλήματα στην αγορά εργασίας το 22,9%, ότι αντιμετωπίζει προβλήματα σε μια νέα κοινωνία το 10%, δυσκολίες οικογενειακής συνένωσης το 9,7% και δυσκολίες στην εύρεση κατοικίας το 6,7%.

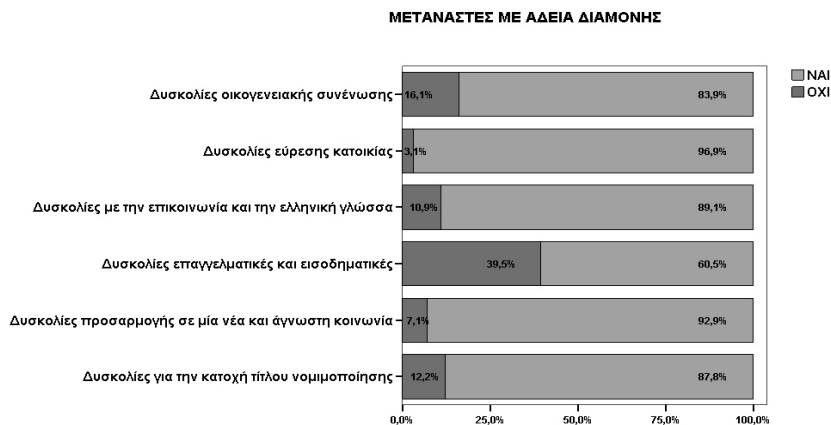
Για τους μη νόμιμους διαμένοντες μετανάστες στη χώρα υποδοχής η κατάσταση αποτυπώνεται ως εξής : το μεγαλύτερο ποσοστό απαντήσεων συγκεντρώνεται στις δυσκολίες για την κατοχή του τίτλου νομιμοποίησης (55,3%), ακολουθούν οι δυσκολίες στην ελληνική γλώσσα (27,3%), στην αγορά εργασίας (17,1%), εκείνες που αφορούν στην οικογενειακή συνένωση (16,7%) και τέλος ένα πολύ μικρότερο ποσοστό αναφέρεται στις δυσκολίες ανεύρεσης κατοικίας (4,5%).

Ποιες ήταν οι κυριότερες δυσκολίες κατά την εγκατάστασή σας στην Ελλάδα;

Στο ερώτημα «ποιες από τις παραπάνω δυσκολίες έχουν επιλυθεί ή παραμένουν άλυτες» για τους νόμιμα διαμένοντες μετανάστες όλες οι προαναφερόμενες δυσκολίες έχουν επιλυθεί.

Ποιες από τις παρακάτω δυσκολίες έχουν επιλυθεί;

Αντίθετα, για όσους δεν διαθέτουν κάποιο έγγραφο, οι δυσκολίες τους δεν έχουν βρει τη λύση τους και τα ποσοστά αυτών είναι ιδιαίτερα απογοητευτικά : για το 93,6% εξακολουθούν οι δυσκολίες για την κατοχή τίτλου νομιμοποίησης, για το 74,3% παραμένουν άλυτα τα προβλήματα στην αγορά εργασίας, για το 53,8% συνεχίζουν να συναντούν δυσκολίες προσαρμογής στην ελληνική κοινωνία, το 51,2% αναφέρεται σε δυσκολίες με την επικοινωνία και την ελληνική γλώσσα, ενώ το 70,8% στις δυσκολίες οικογενειακής συνένωσης. Οι δυσκολίες οι οποίες έχουν επιλυθεί σ' αυτή την κατηγορία μεταναστών είναι αυτές που αφορούν στην εύρεση κατοικίας και το δηλώνει το 90,5%.

Ποιες από τις παρακάτω δυσκολίες έχουν επιλυθεί;

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΧΩΡΙΣ ΑΔΕΙΑ ΔΙΑΜΟΝΗΣ

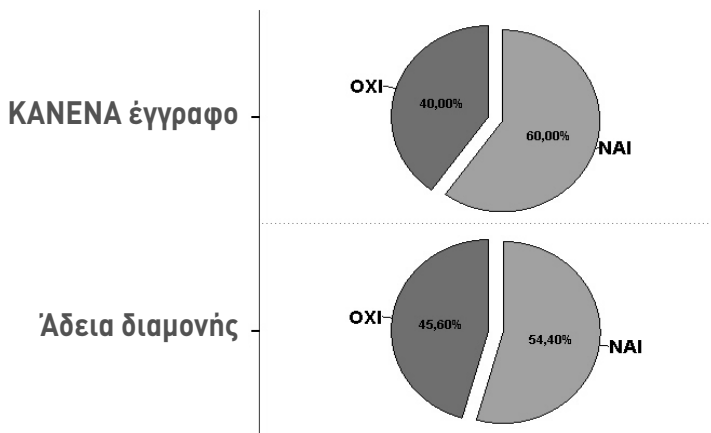
Για το 23,9% των ανεπίσημων μεταναστών, βασικοί παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στην επίλυση των παραπάνω δυσκολιών είναι οι περιορισμένες θέσεις απασχόλησης, το 23,9% αναφέρει ως ανασταλτικό παράγοντα τις χρονοβόρες και απαιτητικές διαδικασίες κατά την προσφυγή τους στις δημόσιες υπηρεσίες, για το 22,5% το γεγονός ότι εξακολουθούν να παραμένουν σε ανεπίσημο καθεστώς παραμονής στη χώρα υποδοχής επιδρά αρνητικά, ενώ για το 8,5% οι δυσκολίες εντείνονται εξαιτίας της μη γνώσης της ελληνικής γλώσσας.

Η απασχόληση συγκριτικά στους δύο πληθυσμούς

Για το 58,3% ο τίτλος διαμονής τους βοήθησε να βρουν δουλειά. Αντίθετα, η έλλειψη κάποιου νομιμοποιητικού εγγράφου, για αυτούς που δεν διαθέτουν, δυσχεραίνει και την ανεύρεση εργασίας (71,9%), αποτέλεσμα που αναδεικνύει την επίδραση της άδειας παραμονής στην ανεύρεση εργασίας.

Ανεξάρτητα από το καθεστώς παραμονής στην Ελλάδα, οι μετανάστες φαίνεται ότι προβαίνουν στις ίδιες ενέργειες για την ανεύρεση εργασίας στην Ελλάδα, όπως μέσω ιδιωτικών γραφείων εύρεσης εργασίας, μέσω αγγελιών εφημερίδων ή περιοδικών, μέσω συγγενών, φίλων, των σωματείων καθώς και των συλλόγων τους καθώς και άμεση επαφή με εργοδότες. Στη συνέχεια, η πλειοψηφία των μεταναστών σε επίσημο ή ανεπίσημο καθεστώς διαμονής εργάζονται σε περισσότερες από μια εργασίες σε ποσοστά 54,4% και 60% αντίστοιχα.

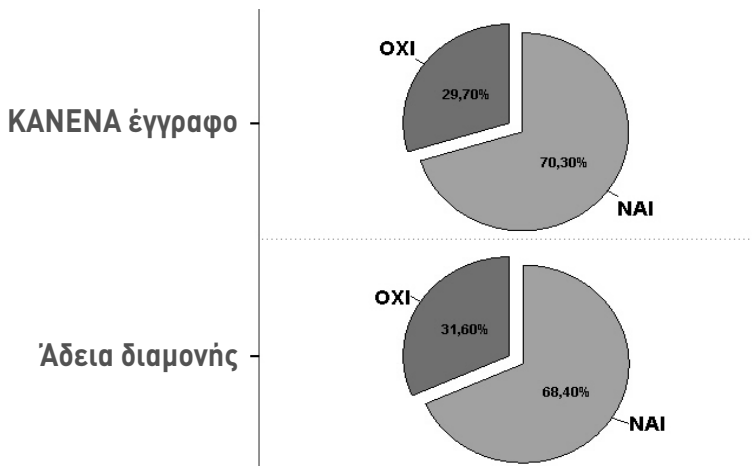
Εργάζεστε σε μία ή περισσότερες εργασίες ταυτόχρονα;

Απ' αυτούς, στους μεν νόμιμους μετανάστες, το 10% δηλώνει ότι εργάζεται με πλήρη απασχόληση και το 90% με μερική απασχόληση. Η αναλογία για τους μη νόμιμους μετανάστες είναι η εξής : το 40% απασχολείται με πλήρη απασχόληση και το 60% με μερική απασχόληση. Παράλληλα στην ερώτηση «ποια μορφή έχει η σχέση εργασίας σας» και στις δύο περιπτώσεις οι μετανάστες αναφέρουν ότι πρόκειται για μη δηλωμένη και άρα ανασφάλιστη εργασία.

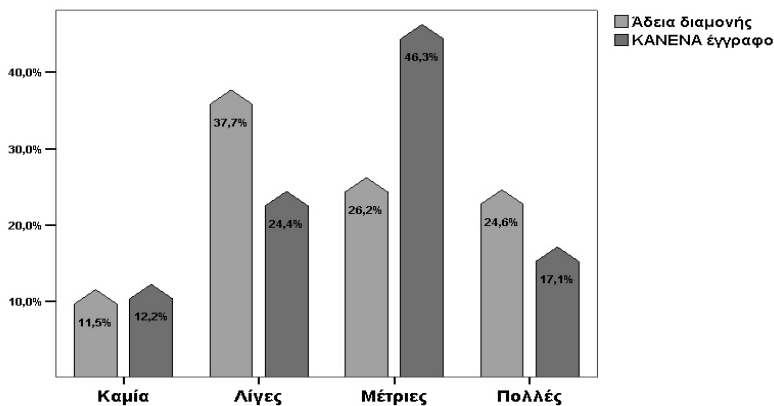
Εντύπωση προκαλούν τα ευρήματα στο ερώτημα « είστε ικανοποιημένοι από την απασχόλησή σας στην Ελλάδα» αφού οι μη κατέχοντες κάποιο νομιμοποιητικό έγγραφο απαντούν θετικά σε ποσοστό 70,3%. Μία τέτοια διαπίστωση ίσως να συνδέεται με την εκτίμηση του μετανάστη ότι η απασχόλησή του εάν και μη δηλωμένη (μαύρη εργασία) αποτελεί τη βασική πηγή επιβίωσής του στην Ελλάδα. Αντίθετα για αυτούς που έχουν νομιμοποιηθεί υπάρχει έντονη η προσδοκία για βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας, στοιχείο που τον κάνει πιο απαιτητικό σε σχέση με την ύπαρξη τίτλου. Επίσης εάν αυτή η νομιμοποίηση συνδέεται με μακροχρόνια διαμονή τότε οι αντοχές με τα χρόνια μειώνονται και εγείρουν μεγαλύτερες προσδοκίες για ουσιαστικές βελτιώσεις στην καθημερινότητα.

Είστε ικανοποιημένοι από την απασχόλησή σας στην Ελλάδα;

Παρά ταύτα, στενίζουν συγκρατημένα το μέλλον τους καθώς στην ίδια κατηγορία, το 46,3% βλέπει μέτριες προοπτικές βελτίωσης στην Ελλάδα, το 24,4% λίγες προοπτικές βελτίωσης, το 17,1% πολλές προοπτικές βελτίωσης, ενώ το 12,2% απαντά αρνητικά.

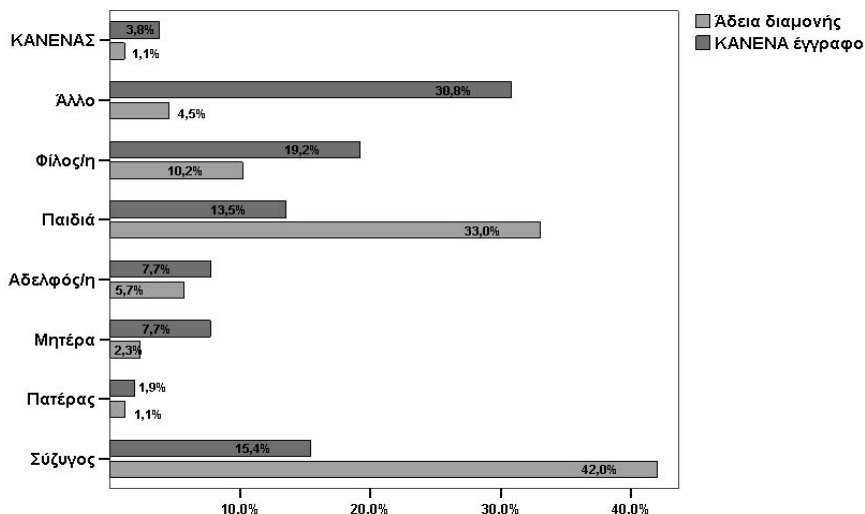
Βλέπετε προοπτικές βελτίωσης της απασχόλησής σας στην Ελλάδα;

Η οικογενειακή σύνθεση

Από την έρευνα προκύπτει ότι ανάλογα με το καθεστώς παραμονής στην Ελλάδα επηρεάζεται και η δομή του νοικοκυριού. Ειδικότερα, οι νόμιμα διαμένοντες μετανάστες κατοικούν σε ποσοστό 42% με το / τη σύζυγο, το 33% μαζί με τα παιδιά, ενώ σε πολύ μικρότερα ποσοστά ακολουθούν οι περιπτώσεις συγκατοίκησης με γονείς, φίλους / φίλες. Αντίθετα, στη περίπτωση διαμονής σε ανεπίσημο καθεστώς, το 15,4% κατοικεί με το / τη σύζυγο, το 13,5% μαζί με παιδιά, το 19,2% με το φίλο / φίλη, ενώ το 30,8% επιλέγει τη μοναχική συγκατοίκηση, τη διαμονή στο χώρο εργασίας ή άλλες μορφές συγκατοίκησης (ξαδέλφια, θείες / θείους, κ.α.).

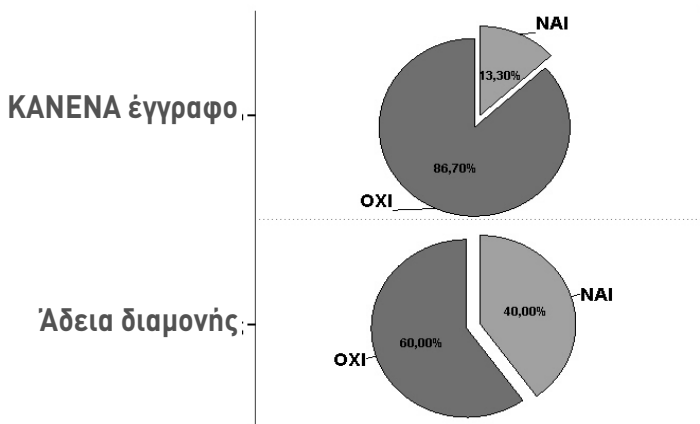
Με ποιους συγκατοικείτε;

Το 33,3% του δείγματος των επίσημων μεταναστών δήλωσε ότι η οικογένειά τους εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα αργότερα, ενώ το 9,5% δήλωσε ότι η οικογένειά τους εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα με τη δική τους άφιξη.

Το 40% του δείγματος των νόμιμα διαμενόντων πιστεύει ότι η νομοθεσία περί οικογενειακής συνένωσης τους βοήθησε να εγκατασταθούν με την οικογένειά τους στην Ελλάδα. Αντίστοιχα, το 86,7% του δείγματος των μη νόμιμα διαμενόντων απαντά αρνητικά.

Η νομοθεσία περί οικογενειακής συνένωσης πιστεύετε ότι σας βοήθησε να εγκατασταθείτε με την οικογένειά σας στην Ελλάδα;

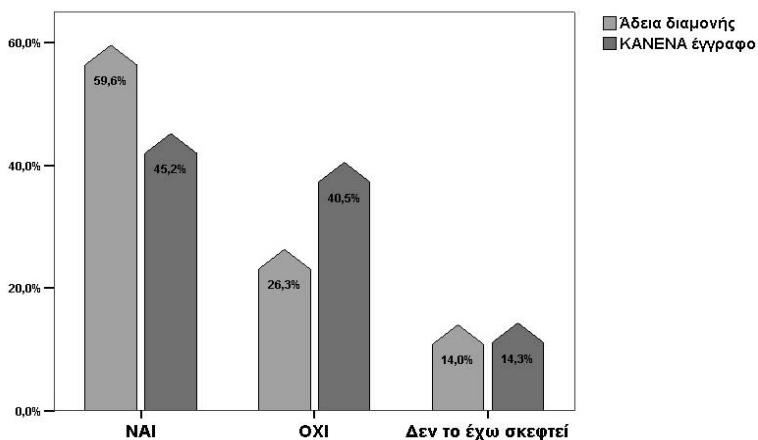
Αναφορικά με την αξιολόγηση της νομοθεσίας περί οικογενειακής συνένωσης το 76% των νόμιμα διαμενόντων τη κρίνει αρνητικά και θεωρεί ότι τούτη βαρύνεται από σοβαρά προβλήματα που θα έπρεπε να διορθωθούν σε αντίθεση με το 24% τη κρίνει θετικά. Η αντίστοιχη απόσταση των ποσοστών στην περίπτωση των μη νόμιμα διαμενόντων είναι πολύ μικρότερη καθώς το 55,6% τη κρίνει αρνητικά ενώ το 44,4% τη κρίνει θετικά. Επισημαίνοντας και οι δύο περιπτώσεις τα προβλήματα επικεντρώνονται σε προβλήματα γραφειοκρατικού χαρακτήρα, σε οικονομικού χαρακτήρα καθώς και σε εκείνα που χαρακτηρίζουν το νομοθετικό πλαίσιο αυστηρό. Επιπλέον, αναφέρονται στην αδυναμία πρόσβασης στο δικαίωμα της οικογενειακής συνένωσης καθώς και στην κακή σχέση με τις αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες.

Το 90% του δείγματος των νόμιμα διαμενόντων βλέπει θετικά το γεγονός ότι τα παιδιά τους φοιτούν σε ελληνικό σχολείο. Επιπλέον, η επίδοση των παιδιών για την πλειοψηφία των μεταναστών είναι καλή έως άριστη. Ως εκ τούτου, η κατοχή πιστοποιητικού διαμονής επέδρασε θετικά στην επίδοση των παιδιών τους στην πλειοψηφία των νόμιμα διαμενόντων μεταναστών.

Από την έρευνα προκύπτει ότι το 59,6% των νόμιμα εγκατεστημένων μεταναστών στην Ελλάδα κρίνει ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα που ευνοεί την νομιμοποίηση του μετανάστη.

Προκύπτει ότι το 33,9% των νόμιμων μεταναστών διατηρεί δεκαετή άδεια διαμονής, το 29% διατηρεί άδεια από 5 – 10 χρόνια, το 16,1% από 3 – 5 χρόνια, το 12,9% από 1 – 3 χρόνια και ακολουθούν σε μικρότερα ποσοστά οι κατέχοντες άδεια διαμονής από 6 – 12 μήνες (3,2%).

Πιστεύετε ότι η Ελλάδα είναι μία χώρα που ευνοεί τη νομιμοποίηση του μετανάστη;

Ως εκ τούτου, η μεγάλη μάζα των ερωτώμενων μεταναστών θεωρεί ότι η απόκτηση του τίτλου παραμονής βοηθά στη βελτίωση των συνθηκών παραμονής τους στη χώρα υποδοχής (81,5%). Η βελτίωση προς το καλύτερο αναφέρεται στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην αντιστροφή αρνητικών αντιλήψεων, στο συνολικό τρόπο ζωής, στην ελεύθερη διαβίωσή τους στην Ελλάδα, καθώς και στην πρόσβαση σε υπηρεσίες και αγαθά.

Οι περισσότεροι μετανάστες αναφέρουν ότι πληροφορήθηκαν για τα έγγραφα και τις διαδικασίες έκδοσής τους από το φιλικό περιβάλλον (25,8), από κρατικό ή δημοτικό φορέα (22,6%), από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (22,6%) και τέλος από το οικογενειακό περιβάλλον (19,4%). Οι περισσότεροι μετανάστες δεν είχαν κάποια συστηματική υποστήριξη για την απόκτηση των εγγράφων τους αφού το 55,7% πήγε μόνο του για τη κατάθεση των δικαιολογητικών νομιμοποίησής του και το 21,3% συνοδευόταν από κάποιο οικογενειακό πρόσωπο. Από τους εργοδότες τους ή άλλο φιλικό πρόσωπο συνοδευόταν το 9,8%. Το 23,8% των επίσημων μεταναστών του δείγματός μας περιγράφει τη διαδικασία έκδοσης της κάρτας παραμονής ως κουραστική και χρονοβόρα, το 17,5% ως δύσκολη, το 7,9% θεωρεί ότι στην αρχή ήταν πιο εύκολη.

Ως εκ τούτου σε επίπεδο γενικών προτάσεων αναφορικά με τις διαδικασίες νομιμοποίησης, το 39,7% προτείνει την απλοποίηση των διαδικασιών. Αυτό σημαίνει ότι ανεξάρτητα από την ύπαρξη τίτλου διαμονής ένα σημαντικό μέρος του μεταναστευτικού πληθυσμού βρίσκει επαχθείς τους όρους νομιμοποίησης.

Παρατηρούμε ότι η έρευνα πεδίου αποδεικνύει τις αντιφάσεις και τις δυσκολίες της νομιμοποίησης, αλλά ταυτόχρονα και την πληθώρα των παραγόντων που υπεισέρχονται στη διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης. Πρόκειται για διαδικασίες πολύ-πολικής εξέλιξης που αναδεικνύουν και την πολυπλοκότητα της ίδιας της ελληνικής κοινωνίας ως προς τον τρόπο που συγκροτείται και προωθεί τα πρότυπα κοινωνικής ενσωμάτωσης. Κατά συνέπεια, είναι σημαντικό να καταγραφούν, να οργανωθούν και να πριμοδοτηθούν από τον πολιτικό κόσμο οι ασφαλιστικές δικλίδες που βοηθούν στην ενσωμάτωση του μετανάστη.

4. Συμπεράσματα: Πόσο σημαντική είναι η νόμιμη παραμονή για την ένταξη στην αγορά εργασίας και τη συνολική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα;

Η έρευνα επικεντρώθηκε στην υπόθεση ότι η νομιμοποίηση αποτελεί για το μετανάστη ένα βασικό μηχανισμό ένταξής του στην αγορά εργασίας και στη συνέχεια ενσωμάτωσης του στην ελληνική κοινωνία. Άρα, οι συνέπειες της νομιμοποίησης εξακολουθούν να παραμένουν σημαντικές παρόλο που όπως φαίνεται αποτελεί ένα δύσκολο και πολύπλοκο στόχο για ένα μεγάλο μέρος της μεταναστευτικής κοινότητας. Πολλές φορές μάλιστα η νομιμοποίηση λειτουργεί αντιφατικά ως προς την εύρεση εργασίας, αφού θέτει τον μετανάστη σε μία ανταγωνιστική θέση σε σχέση με τον Έλληνα και τον βοηθάει να διεκδικήσει τις ίδιες μ' αυτόν θέσεις εργασίας γιατί αίρεται η τυπική βάση της ανισότητας που πηγάζει από την έλλειψη τίτλου παραμονής στη χώρα. Αυτή βέβαια η παρατήρηση δεν θα πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι μετανάστες ήδη στην Ελλάδα διεκδικούν τις ίδιες ή παρόμοιες θέσεις εργασίας με τους γηγενείς πληθυσμούς. Η πραγματικότητα καταγράφεται μακριά από αυτή τη διαπίστωση. Η έρευνα φώτισε εκείνες τις παραμέτρους της ένταξης που φαίνεται να επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα από τη νομιμοποίηση όπως είναι η συμμετοχή στην αγορά εργασίας, η οικογενειακή συνένωση, η διάρκεια παραμονής, η εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών και ενδεχομένως, η συνολική ενσωμάτωση με την έννοια της υιοθέτησης των κοινωνικών αξιών της ελληνικής κοινωνίας.

Στην ποιοτική προσέγγιση ρωτήθηκαν 10 άνθρωποι κλειδιά για τη μετανάστευση και πολιτικοί διαμορφωτές της μεταναστευτικής πολιτικής, ενώ η ποσοτική προσέγγιση στηρίχθηκε στη συμπλήρωση 117 ερωτηματολογίων με τυχαίο δείγμα μεταναστών σε τρεις πόλεις της Ελλάδας Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Γιάννενα. Από αυτούς κάτι περισσότερο από τους μισούς διέθετε τίτλο παραμονής ενώ το υπόλοιπο 43,8% δεν διέθετε κανένα επίσημο έγγραφο.

Η ποιοτική προσέγγιση ανέδειξε κυρίως δύο θέματα: το ένα επικεντρώνει στην αντίληψη για την ένταξη μέσα από τις επίσημες μορφές εξουσίας και το δεύτερο στο ρόλο των μη κυβερνητικών οργανώσεων και των μεταναστευτικών συλλόγων στην ένταξη των μεταναστών.

Ως προς την ένταξη, σύμφωνα με τους διαμορφωτές πολιτικής, η ένταξη δεν είναι εύκολο να προγραμματιστεί : πρόκειται για μια μακρά διαδικασία, η οποία δεν είναι «γραμμική». Η ένταξη έχει πολλές πτυχές, απαιτεί ικανότητα προσαρμογής από ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερομένων, καθώς και από τους ίδιους τους μετανάστες. Υπογραμμίζουν πως η κοινωνία μας πρέπει να εξοικειωθεί με τα νέα είδη αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας και με τις νέες και ποικίλες ομάδες ανθρώπων, όπως οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Η ένταξη συχνά εννοιολογικά συγχέεται με όρους αρνητικά φορτισμένους όπως αυτούς της αφομοίωσης (assimilation) και του επιπολιτισμού (acculturation), όμως είναι σημαντικό στοιχείο ότι στην αντίληψη των κυβερνήσεων παίρνει μία πιο πρακτική διάσταση που στοχεύει σε κάθε μορφή συμμετοχής στους θεσμούς. Επίσης σημαντικό στοιχείο είναι η ύπαρξη καθολικής νομιμοποίησης ως στόχος των μεταναστευτικών πολιτικών στην Ελλάδα.

Ένα βασικό θέμα που αναδείχθηκε είναι η ενσωμάτωση των παιδιών της δεύτερης γενιάς μεταναστών. Κυβερνητικοί και μη κυβερνητικοί εκπρόσωποι έχουν συνειδητοποιήσει ότι η αυξανόμενη φοίτηση των παιδιών των εργαζομένων μεταναστών στο ελληνικό σχολείο δημιουργεί μια νέα πραγματικότητα και θέτει το κρίσιμο ζήτημα της αναγνώρισης και διαχείρισης της «ετερότητας», όσο και της εξασφάλισης ίσων ευκαιριών για τους μετανάστες δεύτερης γενιάς. Η συζήτηση γύρω από την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας για τη δεύτερη γενιά μεταναστευτικής προέλευσης κρίνεται πρωταρχική και αναγκαία σε μια οργανωμένη μεταναστευτική πολιτική ένταξης και ενσωμάτωσης.

Ός προς τις ΜΚΟ και τους συλλόγους των μεταναστών παρατηρήσαμε ότι επιθυμούν να γίνουν «κέντρα εμπειρογνωμοσύνης» και οργανώσεις υπεράσπισης για τους μετανάστες. Επικεντρώνοντας την προσοχή τους σε ειδικές πτυχές της ένταξης των μεταναστών, όπως είναι η επίλυση προβλημάτων νομιμοποίησης ή η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, βοηθούν στο να διατηρηθεί το ενδιαφέρον για το θέμα αυτό. Με τον τρόπο αυτό διευκολύνουν το δημόσιο διάλογο και αποτελούν έναν από τους βασικούς τροφοδότες αλλά και διαμορφωτές του δημόσιου διαλόγου.

Η ποσοτική προσέγγιση ανέδειξε έναν πληθυσμό που είναι κυρίως ανδρικός και εντάσσεται στις παραγωγικές ηλικίες στην πλειοψηφία του (25 με 34 ετών). Η συντριπτική πλειοψηφία αποτελείται από παντρεμένους με ένα ή δύο παιδιά που ζουν μαζί τους. Οι περισσότεροι ερωτώμενοι έχουν γεννηθεί στην Αλβανία και έχουν την αλβανική ιθαγένεια και εθνικότητα με δεύτερους κατά σειρά τους μετανάστες από την Ανατολική Ευρώπη. Ένα επίσης σημαντικό χαρακτηριστικό είναι ότι η πλειοψηφία έχει φτάσει στη χώρα μετά το 2001 και μένει από τότε συνεχόμενα εδώ. Αυτοί που δεν έμειναν συνεχόμενα στην Ελλάδα έφυγαν κυρίως για διακοπές. Επίσης, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων ήρθε κατευθείαν στην Ελλάδα.

Παρόλη όμως τη σταθερότητα, σημαντικά προβλήματα παρατηρούνται στο καθεστώς της παραμονής των μεταναστών στην Ελλάδα. Ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτώμενων κάτι λιγότερο από τους μισούς δεν διαθέτουν κανένα έγγραφο. Οι περισσότεροι έχουν απολυτήριο λυκείου, με αρκετά όμως σημαντικό τον πληθυσμό που διαθέτει πτυχίο ΑΕΙ ή Ανώτατης Τεχνολογικής Εκπαίδευσης. Όμως η συντριπτική πλειοψηφία δεν έχει παρακολουθήσει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, ενώ γνωρίζει καλά ή πολύ καλά την ελληνική γλώσσα. Επίσης η μεγάλη πλειοψηφία δηλώνει ότι εργάζεται, ενώ για αυτούς που δεν εργάζονται οι λόγοι είναι κυρίως η παραμονή μικρού χρονικού διαστήματος στην Ελλάδα και όχι η έλλειψη νόμιμων τίτλων διαμονής στη χώρα. Επίσης, η πλειοψηφία των μεταναστών εργάζεται με πλήρη απασχόληση με σχέσεις εργασίας αορίστου χρόνου. Οι περισσότεροι ερωτώμενοι μετανάστες είναι ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ. Παρατηρείται επίσης, ότι η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Γιάννενα άσκησε μια μόνο εργασία το αμέσως προηγούμενο διάστημα, γεγονός που μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η εργασία τους παρέχει μια σταθερότητα.

Το κριτήριο του τίτλου διαμονής ή μη τίτλου διαχωρίζει όμως τα αποτελέσματα όλης της υπόλοιπης ανάλυσης με τέτοιο τρόπο ώστε φαίνεται να επηρεάζεται καθολικά η οικογενειακή σύνδεση και λιγότερο το καθεστώς απασχόλησης. Πολύ περισσότερο προσαρμοσμένοι στην ελληνική κοινωνία δηλώνουν αυτοί που έχουν τίτλο σε σχέση με αυτούς που δεν έχουν. Και ενώ για την πλειοψηφία ο τίτλος βοήθησε στην εξεύρεση εργασίας και όταν δεν υπήρχε τίτλος εμπόδιζε στην εύρεσή της, δεν φαίνεται ωστόσο να βοήθησε στην αλλαγή εργασίας, στην ικανοποίηση από την εργασία και στη δημιουργία αισιόδοξης αντίληψης για την προοπτική της εργασίας τους. Ός προς την οικογενειακή σύνδεση, από την έρευνα προκύπτει ότι ανάλογα με το καθεστώς παραμονής στην Ελλάδα επηρεάζεται άμεσα και η δομή του νοικοκυριού. Η σχέση είναι αμφίδρομη αφού ο νόμος επιτρέπει την οικογενειακή σύνδεση στις περιπτώσεις που υπάρχει νόμιμος τίτλος διαμονής και η ύπαρξη τίτλου αντιστρόφως προωθεί την οικογενειακή σύνδεση. Άρα είναι αναμενόμενο ότι αυτοί που επωφελούνται περισσότερο από τις διατάξεις της νομοθεσίας είναι αυτοί που έχουν ήδη νομιμοποιηθεί. Ός προς την επίδραση στη δεύτερη γενιά, η συντριπτική πλειοψηφία των νόμιμα διαμένοντων βλέπει πολύ θετικά το γεγονός ότι τα παιδιά τους φοιτούν σε ελληνικό σχολείο και μάλιστα φαίνεται ότι ο τίτλος διαμονής δημιούργησε μία ασφάλεια που εξαργυρώνεται με καλές επιδόσεις στα μαθήματα.

Ός προς τη συνολική αποτύπωση της νομιμοποίησης στην ενσωμάτωση, από την έρευνα προκύπτει ότι περισσότεροι από τους μισούς των νόμιμα εγκατεστημένων μεταναστών στην Ελλάδα

κρίνει ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα που ευνοεί την νομιμοποίηση του μετανάστη. Η μεγάλη μάζα των ερωτώμενων μεταναστών θεωρεί ότι η απόκτηση του τίτλου παραμονής βοηθά στη βελτίωση των συνθηκών παραμονής τους στη χώρα υποδοχής. Η βελτίωση προς το καλύτερο αναφέρεται στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην αντιστροφή αρνητικών αντιλήψεων, στο συνολικό τρόπο ζωής, στην ελεύθερη διαβίωσή τους στην Ελλάδα, καθώς και στην πρόσβαση σε υπηρεσίες και αγαθά. Όμως το ένα τρίτο των ερωτώμενων περιγράφει τη διαδικασία έκδοσης της κάρτας παραμονής ως κουραστική και χρονοβόρα. Και τέλος, σε επίπεδο γενικών προτάσεων αναφορικά με τις διαδικασίες νομιμοποίησης, πάνω από το ένα τρίτο προτείνει την άμεση απλοποίηση των διαδικασιών.

Παρατηρούμε ότι τα αποτελέσματα διακρίνονται από αρκετές αντιφάσεις. Σε γενικές γραμμές, η νομιμοποίηση βοηθάει στην ένταξη, χωρίς όμως να αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα, όμως βοηθάει αναμφισβήτητα καθοριστικά στην ενσωμάτωση. Κι αυτό γιατί ευνοείται ιδιαίτερα η οικογενειακή συνένωση και η συμμετοχή των παιδιών στο ελληνικό σχολείο με αποτέλεσμα την υιοθέτηση ευρύτερων αξιών της ελληνικής κοινωνίας (εκπαίδευση, αγορά σπιτιού στην Ελλάδα, μόνιμη εγκατάσταση).

Όμως, ως προς την ένταξη στην αγορά εργασίας τα αποτελέσματα είναι αντιφατικά και οξυμωρα. Οι μετανάστες εργάζονται, είτε είναι νομιμοποιημένοι είτε όχι, σε δουλειές που δεν είναι δηλωμένες και που χαρακτηρίζονται, όταν είναι περισσότερες της μίας, από το καθεστώς της μερικής απασχόλησης. Επίσης βρίσκουν συνήθως δουλειά με τον ίδιο τρόπο ανεξάρτητα από το καθεστώς νομιμότητας, εργάζονται λίγο πολύ στις ίδιες εργασίες με πλήρη απασχόληση για όλους, με ασφαλιστικό φορέα το ΙΚΑ (όταν είναι δηλωμένη η δουλειά τους) και χρησιμοποιούν τα ίδια μέσα για να επιβιώσουν. Εάν και όλοι παραδέχονται ότι η νομιμοποίηση βοηθάει στο να βρουν δουλειά, στην πράξη η νομιμοποίηση φαίνεται ότι αποτελεί την ασφαλιστική δικλείδα για να μην χάσουν τη δουλειά τους. Με την έννοια αυτή, η νομιμοποίηση φαίνεται να βοηθάει περισσότερο στη συνολική οργάνωση της καθημερινότητας του μετανάστη, γεγονός που λειτουργεί θετικά στη χάραξη μακροπρόθεσμων σχεδίων και στρατηγικών συμμετοχής του στον εκσυγχρονισμό.

Σημειώσεις

1. Η συγκεκριμένη έρευνα πεδίου εντάσσεται σε ευρύτερο πρόγραμμα αξιολόγησης της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση με τίτλο του συγκεκριμένου έργου Ενεργός Γήρανση και Ένταξη των Μεταναστών στην Αγορά Εργασίας στην Ελλάδα: Μία αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση. Το ερευνητικό πρόγραμμα υλοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ με επιστημονική υπεύθυνη τη συγγραφέα του άρθρου. Βλέπε Βλέπε Δ. Παπαδοπούλου (επιμ. και ευθ.), 2007, *Πρώτη έκθεση αξιολόγησης για την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση. Αξιολόγηση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*, Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ, Αθήνα, www.inegsee.gr και για τα αποτελέσματα του προγράμματος Δ. Παπαδοπούλου, Β. Κριασιώτη, 2007, *Δεύτερη έκθεση για την αξιολόγηση των μεταναστευτικών πολιτικών*, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, www.inegssee.gr.
2. Στόχος της συγκεκριμένης έρευνας είναι η θεματική αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση (ΕΣΑ) στον τομέα της ένταξης των μεταναστών στην αγορά εργασίας. Βασικές συνιστώσες της ερευνητικής προσέγγισης αποτελούν η αξιολόγηση της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα μέσα από τη μελέτη της νομιμοποίησης και των συνεπειών της πάνω στους υπόλοιπους τομείς της κοινωνικής ζωής, όπως είναι κατά πρώτο λόγο η απασχόληση, και κατά δεύτερο η οικογενειακή συνένωση. Για την ακρίβεια αναζητούνται οι συνέπειες της νομιμοποίησης πάνω στην κοινωνική ένταξη του μετανάστη. Η επίτευξη αυτού του στόχου πραγματοποιήθηκε μέσα από δύο βασικές οδούς:

- A) Τη συλλογή και την ανάλυση δευτερογενών δεδομένων που σημειώθηκαν σε κάθε τομέα πολιτικής από την ενεργοποίηση της Στρατηγικής της Λισσαβόνας το 2000 μέχρι σήμερα, την καταγραφή πρακτικών στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη σύνδεσή τους με την κατάσταση στην Ελλάδα για τον εντοπισμό ιδιαιτεροτήτων στο σχεδιασμό και την πρακτική εφαρμογή των εν λόγω πολιτικών στη χώρα μας.
- B) Τη συλλογή και την ανάλυση πρωτογενών δεδομένων. Σχεδιάστηκε και διακινήθηκε ένα ερωτηματολόγιο που διερευνά, εμβαθύνει και απαντάει στις βασικές δυσλειτουργίες των πολιτικών για τους μετανάστες και την ένταξή τους στην ελληνική αγορά εργασίας.
3. Οι συνεντεύξεις αυτές βασίστηκαν σε οδηγό συνέντευξης που δομήθηκε πάνω σε κάποιους θεματικούς άξονες όπως είναι οι αντιλήψεις για τη νομιμοποίηση, η ένταξη των μεταναστών και η συμμετοχή τους στους θεσμούς, η στάση των πολιτικών κομμάτων σε σχέση με το θέμα της μετανάστευσης και οι προοπτικές ενσωμάτωσης για τα παιδιά της δεύτερης γενιάς μεταναστών.
4. Το ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε στους ερωτώμενους έχει χωριστεί σε δύο μεγάλα κεφάλαια: Στο πρώτο συλλέγονται πληροφορίες σε σχέση με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού (φύλο, ηλικία, οικογενειακή δομή και κατάσταση, εθνικότητα, νομιμοποίηση, διάρκεια παραμονής, εκπαίδευση και κατάρτιση, και απασχόληση). Στο δεύτερο αναζητούνται οι συνέπειες της νομιμοποίησης πάνω στις εξής παραμέτρους: στην παραμονή στη χώρα υποδοχής, στην απασχόληση και την οικογενειακή συνένωση.
5. Βλ. και Δημουλάς Κ., Κριασιώτη Β., (2007), *Υπόμνημα ΙΝΕ-ΓΣΕΕ αναφορικά με τη μετανάστευση και προτάσεις μεταναστευτικής πολιτικής*, Αθήνα και Δημουλάς Κ., Παπαδοπούλου Δ., (επ. ευθ.), (2005), *Μορφές Κοινωνικής Ένταξης και Ενσωμάτωσης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα.
6. Νόμος 1991, 1975/91, Π.Δ. 1997, 358/97 και 359/97, Νόμος 2001, 2910/2001 (ΦΕΚ 91Α), Νόμος 2005, 3386/2005, Νόμος 3536/2007.
7. Βλ. Δ. Παπαδοπούλου, (επ.), (2007), *όπ. αν.*, πρώτη έκθεση αξιολόγησης για τη μεταναστευτική πολιτική.
8. Βλ. Απ. Καψάλης, (2007), «Ένταξη των Μεταναστών στην Αγορά εργασίας: η υφιστάμενη κατάσταση και το θεσμικό πλαίσιο της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα», στο: Δ. Παπαδοπούλου, (2007), *Πρώτη έκθεση αξιολόγησης*, *όπ. αν.*
9. ΟΚΕ, (2005), "Γνώμη της ΟΚΕ επί του σχεδίου νόμου περί εισόδου, διαμονής και κοινωνικής ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια", *Γνώμη της ΟΚΕ*, αρ. 133.
10. Βλ. επίσης τα αποτελέσματα της έρευνας στο: Δημουλάς Κ., Παπαδοπούλου Δ., (επιμ. και επιστ. ευθ.) (2005), *Μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην περιφέρεια Αττικής*, Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, www.inegsee.gr.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Νόμος 1991, 1975/91.

Π.Δ. 1997, 358/97 και 359/97.

Νόμος 2001, 2910/2001 (ΦΕΚ 91Α).

Νόμος 2005, 3386/2005.

Εγκύκλιος αριθμ.53, 09/08/2007 - «Παροχή διευκρινίσεων για την εφαρμογή των διατάξεων του ν. 3386/2005 όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με τις διατάξεις του ν. 3536/2007»

Επίσημες Εκθέσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, 2005 και 2006.

- ΓΣΕΕ, (2005), *Παρατηρήσεις ΓΣΕΕ στο σχέδιο νόμου περί εισόδου, διαμονής και κοινωνικής ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια*.
- Δημουλάς Κ., Κριασιώτη Β., (2007), *Υπόμνημα ΙΝΕ-ΓΣΕΕ αναφορικά με τη μετανάστευση και προτάσεις μεταναστευτικής πολιτικής*, Αθήνα.
- Δημουλάς Κ., Παπαδοπούλου Δ., (επ. ευθ.), (2005), *Μορφές Κοινωνικής Ένταξης και Ενσωμάτωσης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Καψάλης Α., (επιμ.), (2008), «Αδήλωτη Απασχόληση και Νομιμοποίηση των μεταναστών. Η πρόκληση της μεταναστευτικής πολιτικής», *μελέτες ΙΝΕ-ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ*, Αθήνα.
- Καψάλης Α., 2007, «Αξιολόγηση των πρόσφατων εξελίξεων στην ελληνική μεταναστευτική πολιτική», *Ενημέρωση*, ΙΝΕ/ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, αρ. 140, σ.σ. 2-14.
- Καψάλης Α., (2005), «Ο Νόμος 3386/2005: το “νέο” θεσμικό πλαίσιο για τη μετανάστευση», *Ενημέρωση*, ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, αρ. 123, σ.σ. 2-13.
- Μπάγκας Χ., Παπαδοπούλου Δ., Συμεωνάκη Μ., (2008), «Μετανάστευση και παροχή υπηρεσιών σε μετανάστες», *σειρά μελέτες*, εκδόσεις ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- Μπάγκας Χ. και Δ. Παπαδοπούλου, (2006), (επιμ.), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Gutenberg, Αθήνα.
- Μπάγκας Χρ., Παπαδοπούλου Δ., (2003), «Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική», *σειρά μελέτες 15*, εκδόσεις ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα.
- ΟΚΕ, 2005, «Γνώμη της ΟΚΕ επί του σχεδίου νόμου περί εισόδου, διαμονής και κοινωνικής ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια», *Γνώμη της ΟΚΕ*, αρ. 133.
- Παπαδοπούλου Δ., (επ.ευθ.), (2007), «Ενεργός Γήρανση και Ένταξη των Μεταναστών στην Αγορά Εργασίας στην Ελλάδα: Μία αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση», *επίσημη έκθεση για την αξιολόγηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση*, Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, www.inegsee.gr
- Συνήγορος του Πολίτη, (2006), *Παρατηρήσεις που αφορούν στην “Διαδικασία νομιμοποίησης διαμονής αλλοδαπών (άρθρο 91 ν. 3386/2005)”*, οι οποίες εστάλησαν στις 2/01/2006 προς τα Υπουργεία Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Δημόσιας Τάξης.